

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Estonii¹

Wstęp

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) stanowią przedmiot wielu badań i analiz. Zainteresowanie przepływami kapitału tego rodzaju, wynika przede wszystkim z rosnącej roli BIZ we współczesnej gospodarce światowej. BIZ w regionie Europy Środkowej i Wschodniej są zjawiskiem zupełnie nowym. Prawie półwieczna dominacja ZSRR na tym obszarze uniemożliwiała znaczący napływ obcego kapitału do tej części kontynentu. Upadek ZSRR przyczynił się do zerwania z autarkicznym modelem gospodarek regionu, zakończył okres izolacjonizmu i ożywił międzynarodowe stosunki gospodarcze Europy Środkowej i Wschodniej.

Państwem o relatywnie dużej atrakcyjności lokalizacyjnej dla zagranicznego kapitału jest Estonia. W dotychczas publikowanej w Polsce literaturze nie poświęcono jednak szerszej uwagi problematyce napływu kapitału zagranicznego do tego kraju. Jest to spowodowane szeregiem zróżnicowanych czynników takich, jak: minimalna rola Estonii w gospodarce Europy, słaba dostępność materiałów dotyczących przebiegu transformacji gospodarczej, czy też wreszcie nie najlepsze stosunki polsko-estońskie w zakresie podejmowania inwestycji przez nasze przedsiębiorstwa.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie stanu BIZ w tym kraju oraz prezentacja najważniejszych konsekwencji gospodarczych ich napływu w latach 1994-2004. W celu jego realizacji poszukuje się odpowiedzi na następujące pytania:

- jakie czynniki wpłynęły na tak dużą atrakcyjność inwestycyjną Estonii,
- czy napływ BIZ przyczynił się do restrukturyzacji gospodarki kraju,
- jak ekspansja kapitału zagranicznego wpłynęła na handel zagraniczny kraju.

* Autorka jest doktorantką Kolegium Gospodarki Światowej w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Artykuł wpłynął do redakcji w czerwcu 2007 r.

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Estonii*, napisanej pod kierunkiem naukowym dr M. Poniatowskiej-Jaksch (Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie Szkoły Głównej Handlowej), obronionej w czerwcu 2006 r. Autorka pragnie podziękować dr M. Poniatowskiej-Jaksch oraz L. Ambroziakowi za cenne uwagi dotyczące wcześniejszych wersji niniejszego artykułu.

Przebieg procesu transformacji akceleratorem napływu BIZ

Jeszcze w drugiej połowie lat 80. gospodarka Estonii była zdominowana przez własność państwową, natomiast własność prywatna nie miała racji bytu. Estońskie przedsiębiorstwa mogły kontaktować się z zagranicznymi firmami tylko po uzyskaniu zgody od odpowiednich instytucji ZSRR. Rok 1987 w pewien sposób zmienił stosunek władz radzieckich do obcego kapitału, kiedy to Rada Ministrów Związku Radzieckiego zezwoliła na tworzenie firm joint venture pomiędzy krajowymi i zagranicznymi przedsiębiorstwami, na takiej jednak zasadzie, że partner radziecki miał dysponować przynajmniej 51% kapitału podstawowego i zarówno prezes zarządu, jak i dyrektor generalny nie mogli być obcokrajowcami. Dekrety przyjęte w 1988 i 1989 r. zlikwidowały większość niekorzystnych dla zagranicznych inwestorów postanowień [Lugus, Hachey, 1995]. Jednakże dopiero liberalizacja przepisów prawnych, jaka miała miejsce po odzyskaniu przez Estonię niepodległości, usunęła bariery i stworzyła odpowiednie warunki dla napływu BIZ.

System prawny w Estonii został oparty na systemie niemieckim, co związane było z tradycjami historycznymi. Dodatkowo w kolejnych latach coraz silniej oddziaływało na niego prawodawstwo skandynawskie oraz szwajcarskie [Sorainen, Klauberg, Berlaus, Davidonis, 2002, s. 37-38]. Na kształt estońskiego systemu prawnego duży wpływ miało szybkie i stanowcze opowiadanie się władz kraju za integracją z Unią Europejską, a także z WTO. Istotne znaczenie dla anagazowania się kapitału zagranicznego w Estonii odegrało przyjęcie w 1991 r. Prawa o Inwestycjach Zagranicznych. Jego postanowienia zostały później zabezpieczone przez umowy bilateralne o promocji i protekcji inwestycji, umowy podatkowe o charakterze bilateralnym oraz odniesienia do ważnych konwencji międzynarodowych. W Estonii wprowadzono system niskiego, liniowego opodatkowania, który miał zachęcić przedsiębiorstwa do maksymalizacji przez nie zysku. Kolejnym krokiem ustawodawstwa było przyjęcie w 2000 r. Ustawy o podatku dochodowym. Do najważniejszych osiągnięć estońskiej transformacji, owocujących wysoką atrakcyjnością lokalizacyjną firm zagranicznych, oprócz liberalizacji przepisów prawnych, zaliczyć można: reformę pieniężną prywatyzację.

20 czerwca 1992 r., rząd na czele którego stanął premier Tiit Vahi, zerwał całkowicie z byłą radziecką strefą rublową i wprowadził swoją własną walutę – koronę estońską (Eesti koron – EEK). Estonia była pierwszym krajem dawnego ZSRR, który zdecydował się na taki krok. Reformy pieniężnej dokonano wbrew radom specjalistów z Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Politykę monetarną zdecydowano się oprzeć na instytucji izby walutowej (currency board arrangement). Estońska waluta została zakotwiczona w markach niemieckich (DM), kurs ustalono na 8:1, a jego dozwolone odchylenie wynosić miało 3% [Oleynik, 2000, s. 149]. Reforma pieniężna była nakierowana na długookresową stabilizację, sprzyjała wzrostowi gospodarczemu, stabilnemu kursowi waluty oraz trwałemu obniżeniu inflacji. W rzeczywistości korona estońska stanowiła bliski substytut dla waluty swoich rezerw – marki niemieckiej. Polityka monetarna przyczyniła się do stworzenia stabilnego środowiska makroekonomicznego sprzyjającego inwestycjom zagranicznym [OECD Reviews of Foreign

Direct Investment..., 2001, s. 9]. Jak wspominał później Mart Laar – pierwszy premier niepodległej Estonii wybrany przez parlament pochodzący z wolnych wyborów, decyzja dotycząca zastosowania izby walutowej w jego kraju była historycznym przypadkiem. Władzom brakowało dostatecznej liczby ekspertów przedstawiających sytuację walutową i „całkiem prawdopodobne, że decydenci nie rozumieli dokładnie, jakie procesy tę sytuację kształtują. Koncepcja zarządu walutowego przeważyła, ponieważ istniała wola szybkiego przeprowadzenia reformy walutowej, zaś zarząd walutowy jest mało skomplikowaną instytucją, a jedyne dostępne projekty i prognozy dotyczyły właśnie jego” [Laar, 2006, s. 62].

Kolejnym akceleratorem napływu BIZ do Estonii była prywatyzacja. W latach 1997-1999 kapitał zagraniczny był odpowiedzialny za 60% przychodu z prywatyzacji, co stanowiło w tym czasie 70% BIZ kraju [Tiits, Kattel, Kalvet, Kaarli, 2003, s. 20]. Estoński program prywatyzacyjny uważa się za jeden z najlepszych, jakie przeprowadzono w postkomunistycznej Europie [Oleynik, 2000, s. 150]. Prywatyzacja wielkich przedsiębiorstw przebiegała według wschodnioniemieckiego modelu Treuhand Ansalt. Estońskie podejście do prywatyzacji charakteryzowało się:

- poszukiwaniem strategicznego inwestora,
- nieudzielaniem szczególnych preferencji inwestorom lokalnym oraz pracownikom przedsiębiorstw – wyjątek stanowiły zniżki na aukcjach niewielkich przedsiębiorstw [Jeffries, 2004, s. 167],
- sprzyjaniem inwestorom oferującym nie tylko najwyższą cenę, ale przede wszystkim tym, którzy dysponowali programami inwestycyjnymi czy też dawali gwarancję zatrudnienia [Jeffries, 2004, s. 168-169],
- konsekwentnym stosowaniem prawa o bankructwie z 1992 r. zarówno w odniesieniu do firm prywatnych, jak i państwowych,
- restrukturyzacją przedsiębiorstw dopiero po dokonaniu ich prywatyzacji [Teichmann, 2003, s. 32].

Estońskie reformy odegrały kluczową rolę w przyciągnięciu kapitału zagranicznego [Ziacik, 2000, s. 5]. Warto także wspomnieć, że władze Estonii odpowiednio prowadziły politykę kształtowania wizerunku państwa w świecie. Estonia w odróżnieniu od wielu państw dawnego ZSRR troszczyła się o to, by postrzegano ją jako kraj zachodni, pewny obranego przez siebie kierunku przemian politycznych i gospodarczych. Ważnym elementem promocji kraju była kampania w mediach międzynarodowych, w tym m.in. wykupienie dodatku do magazynu „Newsweek”, jak również późniejsze umieszczanie w ww. czasopiśmie wielu dalszych artykułów o Estonii. Dziennikarze „Newsweeka” wykreowali bardzo nośne i zachęcające zagranicznych inwestorów do zainteresowania się państwem określenie Estonii, które później stało się powszechnie znane: „mały kraj, któremu się udało” [Laar, 2006, s. 123].

Dzięki reformom i skutecznej promocji, była republika radziecka skupiła na sobie uwagę przedsiębiorstw zagranicznych, charakteryzujących się dynamicznym podejściem do podjęcia aktywności gospodarczej na nowo powstałych rynkach. Podobnie jak w innych krajach, działalność zagranicznych firm w Estonii była podejmowana pod wpływem różnych czynników motywujących. Wykorzystując klasyfikację Dunninga, można powiedzieć, że przebieg procesu

transformacji sprawił, iż w Estonii przeważali inwestorzy typu *strategic – assets – seeking* (poszukujący aktywów strategicznych). Byli oni szczególnie zainteresowani wykorzystaniem bazy wiedzy oraz sieciami infrastruktury przedsiębiorstw. Wspomniany wcześniej przebieg transformacji gospodarczej okazał się być istotny także dla inwestorów o charakterze *market – seeking* (poszukujących rynków), którzy odznaczała się orientowaniem nie tylko na rynek estoński, ale także łotewski, litewski, rosyjski oraz ukraiński. Inwestorzy *efficiency – seeking* (poszukujący wzrostu wydajności) pragnęli skorzystać z komparatywnie niskich kosztów produkcji i wykwalifikowanej siły roboczej jakie występowały w Estonii. Obsługiwali oni rynki firmy macierzystej lub rynki innych rozwiniętych państw europejskich. Zaledwie niewielka część ich produkcji mogła być skierowana na rynek estoński i innych państw Europy Środkowej i Wschodniej. Wzrost kosztów produkcji oraz pojawienie się niedoboru wykwalifikowanych zasobów ludzkich sprawia, iż Estonia będzie się stawać mniej atrakcyjnym niż do tej pory państwem dla inwestorów tego typu. W związku z tym, że kraj posiada bardzo mało zasobów naturalnych, niewielka była w nim liczba inwestorów *natural – resources – seeking* (poszukujących zasobów naturalnych). Większość inwestycji przez dokonywanych podmioty z tej grupy lokowano w przedsiębiorstwach zajmujących się kupnem czy też obróbką drewna. Dużą część ich produkcji eksportowano do rozwiniętych krajów europejskich [Varblane, 2001, s. 63-64].

Wielkość i kierunki napływu BIZ

W związku z niewielkimi rozmiarami gospodarki Estonii, łączna wielkość BIZ napływających do kraju, w latach 1994-2004, była dosyć skromna, w porównaniu z innymi krajami regionu. Jeżeli jednak wielkość przyjmowanego przez kraj kapitału zagranicznego zostanie skonfrontowana z faktyczną wielkością jego gospodarki, międzynarodowa pozycja Estonii zmieni się diametralnie. W 2004 r. zasoby BIZ stanowiły aż 85,1% jego PKB, co jest wielkością nieporównywalną z żadnym innym państwem Europy Środkowej i Wschodniej (patrz tabl. 1).

Tablica 1

Zasoby BIZ jako % PKB w wybranych krajach Europy Środkowej i Wschodniej w 2004 r.

Państwo	2004
Rep. Czeska	52,7
Estonia	85,1
Węgry	60,7
Łotwa	32,9
Litwa	28,8
Polska	25,4
Słowacja	35,3
Słowenia	15,1

Źródło: [World Investment Report 2005, s. 313, 314]

Prymat Estonii w regionie pod względem zaangażowanego kapitału obcego w stosunku do jej potencjału gospodarczego uwidaczniał także światowy ranking *Inward FDI Performance Index UNCTAD*². Estonia w tej klasyfikacji w latach 2002-2004, zajęła najwyższe wśród państw regionu – 16 miejsce. Wyprzedziła wówczas znacząco Słowację i Republikę Czeską (patrz tabl. 2).

Tablica 2

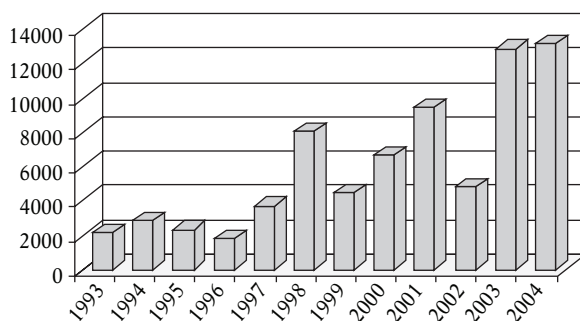
Ranking Inward FDI Performance Index UNCTAD w latach: 1994-2004
– wybrane państwa Europy Środkowej i Wschodniej

Lata	Czechy	Estonia	Węgry	Łotwa	Litwa	Polska	Słowacja	Słowenia
1994-1996	31	20	9	13	68	39	63	96
1995-1997	40	21	7	12	51	44	85	94
1996-1998	37	15	10	13	29	47	76	101
1997-1999	22	18	15	24	28	50	81	107
1998-2000	16	19	23	33	35	47	41	112
1999-2001	12	22	26	49	57	48	28	109
2000-2002	10	21	27	47	46	56	8	59
2001-2003	13	10	33	41	55	68	12	53
2002-2004	28	16	46	47	59	75	25	60

Źródło: opracowanie własne na podst.: United Nations Conference on Trade and Development, [World Investment Report 2004..., s. 281-283; World Investment Report 2005..., s. 274-275]

W latach 1998-2002 kraj wyprzedził także pod tym względem długookresowego lidera rankingu – Węgry. W latach 1993-2004 wielkość napływu BIZ do Estonii była zmienna w czasie (patrz rys. 1).

Rysunek 1. Napływ BIZ do Estonii (mln EEK) w latach 1993-2004

Źródło: opracowanie własne na podst. Eesti Pank

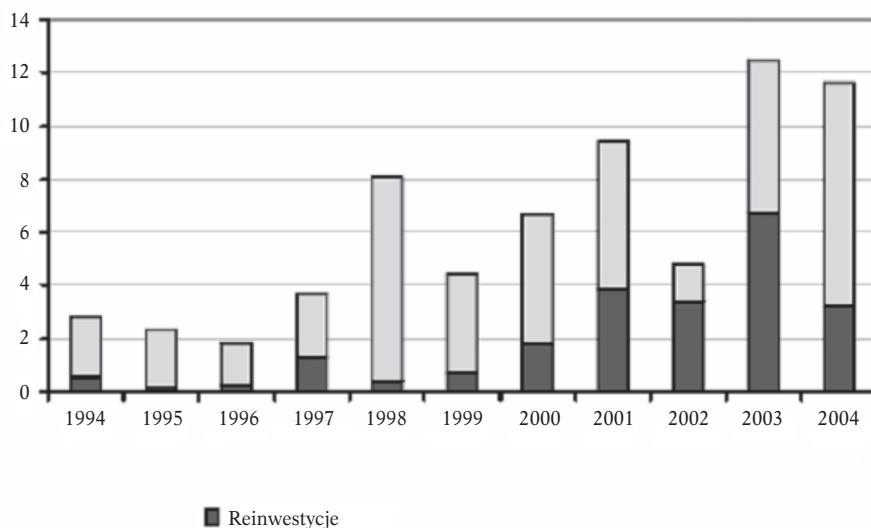
Uważa się, że wielkość zaangażowanego kapitału w Estonii była silnie związana z procesami prywatyzacyjnymi. Zawsze sprzedaży dużych przedsiębiorstw

² Wartość indeksu obliczana jest jako stosunek udziału państwa w globalnych przepływach BIZ do jego udziału w światowym PKB.

państwowych towarzyszył wzrost wartości BIZ w danym okresie. Prywatyzacja szczególnie przyciągała inwestorów typu *strategic – assets – seeking*. Taka sytuacja miała miejsce szczególnie w pierwszej połowie lat 90. Kiedy w latach 1995-1996 zasadnicza prywatyzacja przemysłu zbliżała się ku końcowi, doszło wówczas do spadku dynamiki inwestycji. Późniejszy napływ BIZ był w przeważającym stopniu rezultatem:

- wzrostu reinwestycji (patrz rysunek 2). Już w 2002 r. stanowiły one około 65% całkowitego napływu BIZ. Było to związane nie tylko z faktem zakończenia wielkiej prywatyzacji, ale także stanowiło świadectwo wiary inwestorów zagranicznych w trwałość stabilizacji gospodarczej kraju,

Rysunek 2. Reinwestycje jako % BIZ w latach 1994-2004 (bln EEK)

Źródło: [Ratso, 2005, s. 5]

- przejść prywatnych firm krajowych dokonywanych przez kapitał zagraniczny. Szczególnie istotne były przejęcia dwóch największych banków komercyjnych Estonii – *Ühispanku* i *Hansapanku*. To one w głównej mierze przyczyniły się do rekordowo – wysokiego wzrostu BIZ w 1998 r. Napływ BIZ wyniósł wówczas aż 8071,4 mln EEK, podczas gdy rok wcześniej stanowił on sumę zaledwie 3694,1 mln EEK.

W związku z tym, że estońska gospodarka jest stosunkowo niewielka, inwestycje jednego państwa mogły mieć duży wpływ na geograficzną dystrybucję kapitału zagranicznego [Ehrlich, Kaasik, Randveer, 2002, s. 10]. BIZ pod względem kierunku napływu do Estonii odznaczały się bardzo silną koncentracją. W kraju inwestowały przede wszystkim przedsiębiorstwa wywodzące się ze Szwecji oraz Finlandii – udział obu państw w całkowitej wielkości BIZ napływających do Estonii w latach 1994-2004, corocznie przekraczał 50%. Pomimo wyż-

szej procentowej partycypacji inwestycji szwedzkich niż fińskich, zwyczajowo przedsiębiorstwa fińskie uważano za najważniejszy kierunek napływu BIZ do Estonii, co było związane z sektorową strukturą obcego kapitału³. Stosunkowo silną pozycję inwestycyjną Szwecji i Finlandii obserwowano podczas całych lat 90. Pod koniec tego okresu doszło nawet do jej wzmocnienia [*OECD Reviews of Foreign Direct Investment...*, 2001, s. 12] (patrz tabl. 3).

Tablica 3

BIZ według kierunków napływu (%) w latach 1994-2004

Państwo	1994	1997	2000	2004
Finlandia	32	31	39	24
Szwecja	29	10	40	45
USA	0	4	2	5
Dania	0	6	2	2
Niemcy	2	5	3	2
Holandia	6	6	4	3
Rosja	3	0	0	2
Singapur	0	2	0	0,5
Wielka Brytania	0	5	2	3
Austria	0	2	0	1,5
Norwegia	0	21	1	3
Inne	28	10	7	9

Źródło: obliczenia własne na podst. [*Eesti Pank, Enterprise Estonia*]

Przewaga kapitału firm wywodzących się ze Szwecji i Finlandii w strukturze BIZ związana była z fizyczną i kulturową bliskością pomiędzy Estonią a tymi krajami (szczególnie Finlandią). W wyniku tego, Skandynawowie mieli lepszy dostęp do informacji i mogli z bliskiej perspektywy przyglądać się przemianom zachodzącym w odradzającej się gospodarce dawnej republiki radzieckiej. Udział przedsiębiorstw wywodzących się z innych regionów świata był niewielki. Częściowo wynika ona z tego, że Finowie i Szwedzi jako pierwsi „odkryli” wschodzący rynek i nie bali się podjąć ryzyka. Inwestorzy z państw bardziej oddalonych od Estonii bacznie obserwowali sytuację gospodarczą kraju i podjęli decyzję o wejściu na rynek dopiero wówczas, gdy uznali go za rokujący perspektywy stabilnego rozwoju. Za przykład mogą tu posłużyć działania korporacji transnarodowych ze Stanów Zjednoczonych Ameryki (*Coca-Cola, Coastal Corporation, Texaco, NRG Energy*), Wielkiej Brytanii oraz Holandii (*Shell*). Ich zainteresowanie inwestycjami w Estonii miało przede wszystkim charakter typu *market-seeking*. Korporacje te weszły na rynek w Estonii dopiero po pewnym okresie oczekiwania [Varblane, 2001, s. 18].

Cechą charakterystyczną BIZ w Estonii był niewielki statystycznie udział państw środkowej i wschodniej Europy w całkowitej wielkości napływającego

³ Sektorowa struktura napływu BIZ będzie przedmiotem dalszych rozważań.

kapitału zagranicznego. Przyczyny tego zjawiska można upatrywać w mało przychylnym dla obcokrajowców z tej części Europy prawem pobytu. Do 1 maja 2004 r., a więc akcesji kraju do UE, kwestie związane z prawem pobytu/pracy były regulowane w Estonii przepisami Ustawy o cudzoziemcach z dnia 8.07.1993 r., na mocy której liczba wydanych pozwoleń na pracę w skali roku nie mogła przekroczyć 0,05% stałych mieszkańców Estonii. Wymogiem tym nie byli objęci obywatele „starej” UE, Norwegii, Islandii, Szwajcarii, Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz Japonii, jak również osoby narodowości estońskiej zamieszkałe za granicą [Warunki dostępu do rynku estońskiego..., 2001, s. 6]. Wydaje się, że takie prawo dyskryminowało przedsiębiorstwa regionu środkowej i wschodniej Europy. Sztandarowym przykładem polskiej inwestycji zakończonej niepowodzeniem spowodowanym ww. uregulowaniami rynku pracy był kasus firmy Polsat⁴. Według niektórych ekspertów Estonia nie wprowadziła ułatwień dla państw Europy Środkowej i Wschodniej z obawy przed opanowaniem swego rynku przez rosyjskich inwestorów⁵. Inwestycje napływające z Zachodu miały zabezpieczyć gospodarkę kraju przed zakusami potężnego sąsiada. „W Tallinie bowiem doskonale rozumiano, że Europa i Ameryka mogą patrzeć przez palce na zagrożenie rosyjskie w Estonii, ale nie będą tolerowały zagrożenia interesów ekonomicznych swoich korporacji. Im więcej Zachód będzie posiadał majątku w Estonii, tym bardziej będzie zainteresowany jego ochroną, a więc integracją kraju ze strukturami europejskimi i jego obroną przed uzależnieniem (...) od Rosji. Estończycy nie bali się wyprzedzić majątku narodowego obcym, lecz potraktowali go jako sposób na zagwarantowanie sobie niepodległości i bezpieczeństwa w przyszłości...” [Gubrynowicz, 2005]. Statystycznie rosyjskie inwestycje w Estonii były nieznaczne. Niemniej jednak należy wspomnieć, że wiele inwestycji zagranicznych w kraju posiadało tzw. rosyjski ślad. *Eesti Pank* nie zajmował się jednak wyjaśnianiem, ile rosyjskiego kapitału wpływało do Estonii z rajów podatkowych Wielkiej Brytanii czy USA, pomimo iż taka metoda inwestowania była bardzo rozpowszechniona [Информационное Агентство REGNUM]. W związku z „rosyjskim śladem” wydaje się, że patrząc na strukturę BIZ w Estonii według kierunków napływu należy podchodzić do niej z dozą rezerwy, ponieważ nie przedstawia ona do końca rzeczywistej sytuacji. Pewna jest jedynie silna pozycja inwestycyjna państw skandynawskich.

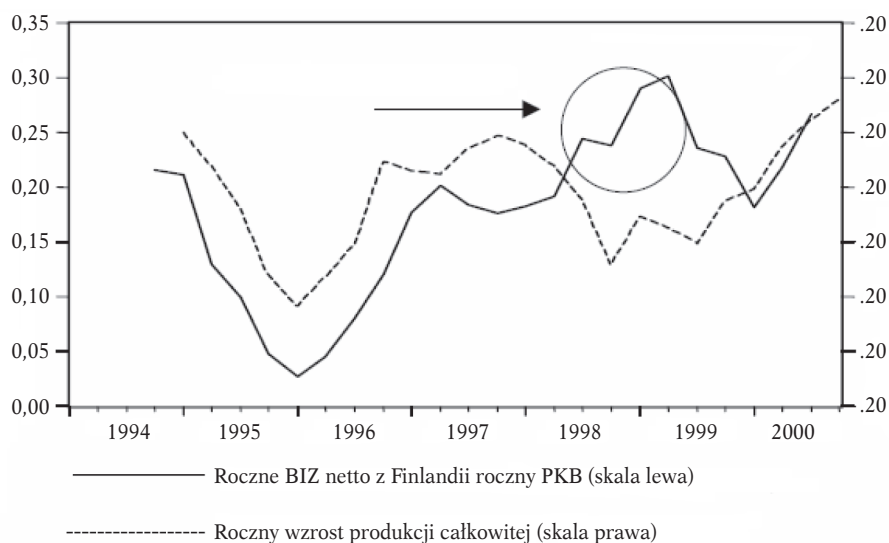
Dominacja kapitału ze Szwecji i Finlandii w strukturze inwestycji napływających w dłuższym okresie czasu, przy niesprzyjającej koniunkturze na rynkach światowych, może w przyszłości stanowić poważne zagrożenie. Silna zależność gospodarek fińskiej i szwedzkiej od popytu na rynkach zagranicznych naraża również rozwój gospodarczy Estonii na znaczne fluktuacje. Jeżeli w którymś z ww. krajów pojawi się kryzys, z pewnością odbije się on niekorzystnie na

⁴ W 1999 r. Polsat zakupił estoński kanał TV 1. Wkrótce jednak pojawiły się znaczne trudności w zarządzaniu firmą, ponieważ prawo uniemożliwiało menedżerom z naszego regionu stały pobyt w Estonii. W rzeczywistości, TV 1 zarządzał zastępca, będący Estończykiem. W sytuacji narastających kłopotów Polsat wycofał się z tamtejszego rynku.

⁵ Na podst. rozmowy autorki z radcą handlowym Ambasady RP w Tallinie – Sławomirem Strzałkowskim.

sytuacji ekonomicznej Estonii. W związku z tym, wzrost gospodarczy, jakiego doświadczyło to państwo, może w obliczu takiego przebiegu zdarzeń okazać się nietrwałym [Ehrlich, Kaasik, Randveer, 2002, s. 4]. Doświadczenie ostatnich kilkunastu lat, potwierdza słuszność tego stwierdzenia, pokazuje, że fińskie przedsiębiorstwa w znaczący sposób zwykły ograniczać swoje plany inwestycyjne w obliczu pogorszenia się sytuacji gospodarczej własnego kraju. Zależność tę przedstawiają m.in.⁶ zmiany produkcji całkowitej Finlandii odniesione do napływu fińskich BIZ do Estonii. Kiedy malała całkowita wielkość produkcji w Finlandii, napływ BIZ do Estonii zwykł się obniżać [Ehrlich, Kaasik, Randveer, 2002, s. 11] (patrz rys. 3).

Rysunek 3. Zmiany produkcji całkowitej Finlandii a napływ fińskich BIZ do Estonii w latach 1994-2000

Źródło: [Ehrlich, Kaasik, Randveer, 2002, s. 12]

Kolejną ważną kwestią godną uwagi w odniesieniu do BIZ, decydującą o kierunkach rozwoju gospodarki Estonii, jest analiza napływu obcego kapitału według rodzajów działalności gospodarczej. Największa ilość BIZ napływających do Estonii na początku lat 90. była lokowana w przemyśle (patrz tabl. 4). Inwestorzy zagraniczni w Estonii byli zainteresowani także działalnością związaną z transportem i telekomunikacją, a także handlem.

⁶ Patrz także rozdz. *BIZ a handel zagraniczny*.

Tablica 4

Udział BIZ według rodzajów działalności (%)

Działalność	1994	1998	2004
Finanse	2	54	31
Przemysł	51	19	17
Transport, magazynowanie, komunikacja	21	1	16
Handel hurtowy i detaliczny	15	13	15
Nieruchomości i usługi biznesowe	3	5	13
Inne	8	8	8
Razem	100	100	100

Źródło: oprac. własne na podst.: materiałów [Enterprise Estonia (9.2004 r.); Ugand, 1999]

Od roku 1998, kiedy to kapitał zagraniczny przejął dwa duże estońskie banki: *Ühispank* i *Hansapank*, sektor finansowy stał się głównym obiektem zainteresowania obcokrajowców. W związku z silną koncentracją kapitału według kierunku jego napływu, istotna wydaje się być struktura napływu kapitału wśród głównych państw – inwestorów – Szwecji oraz Finlandii. Szwedzi wykazywali zainteresowanie takimi sektorami, jak: bankowość, transport i komunikacja. Natomiast Finowie lokowali inwestycje w: przemyśle, transporcie, handlu, budownictwie oraz na rynku nieruchomości [Parju, 2004, s. 6]. Powodem, dla którego ci ostatni inwestowali więcej w handel hurtowy oraz detaliczny był fakt, że większość turystów odwiedzających Estonię przybywało do tego kraju właśnie z Finlandii, najczęściej na zakupy oraz w poszukiwaniu rozrywek. Odległość od Tallina do Helsinek to zaledwie 80 km, a różnica w poziomie cen między tymi państwami była znacząca. Przyczyny, dla których Szwedzi i Finowie postanowili zainwestować w poszczególne gałęzie gospodarki Estonii, związane były ze strukturą gospodarki ich własnych krajów. Oba państwa odznaczały się stosunkowo wysokim udziałem przemysłu w tworzeniu PKB. Otwarcie się byłych republik radzieckich na inwestycje zagraniczne sprawiło, że producenci fińscy oraz szwedzcy chcieli przede wszystkim skorzystać z tamtejszych tanich zasobów pracy, co było przejawem charakteru *efficiency – seeking* ich działalności. Przedsiębiorstwa typu *natural – resources – seeking* postrzegały atrakcyjność inwestycyjną Estonii poprzez pryzmat posiadanych przez nią surowców naturalnych, których eksploatacja nie była poddana restrykcyjnej ochronie, tak jak np. miało to miejsce w przypadku krajów skandynawskich, gdzie dużą wagę przywiązywano do aspektów ochrony środowiska. Produkcję estońską postanowiono przysyłać do krajów macierzystych (Szwecji oraz Finlandii), po to, by następnie sprzedawać ją kolejnym państwom⁷. Zainteresowanie sektorem usług oraz handlu w Estonii wynikało natomiast z jej komparatywnej przewagi nad wyżej wymienionymi państwami. W obu z nich występował bowiem wysoki poziom usług publicznych oraz wysokie opodatkowanie, co zniechęcało do

⁷ Na podst. rozmowy autorki z radcą handlowym Ambasady RP w Tallinie – Sławomirem Strzałkowskim, przeprowadzonej w listopadzie 2004 r.

podejmowania inicjatyw w sferze usług prywatnych [Ehrlich, Kaasik, Randveer, 2002, s. 4].

Mówiąc o sektorowej strukturze napływu BIZ, nie sposób nie nadmienić, że część badaczy patrzy na nią głównie pod kątem jej silnego skoncentrowania na sektorze finansowym. T. Vissak i T. Roolaht, na przykład twierdzą, że skupienie BIZ może być problematyczne. Uważają, że nagłe wycofanie się BIZ z głównych sektorów ich zainteresowania może mieć silny, negatywny wpływ na gospodarkę Estonii [Vissak, Roolaht, 2005, s. 44]. Stwierdzenie to wydaje się być słusznym, zwłaszcza jeżeli uwzględnimy napływ BIZ do Estonii głównie z jednego regionu – Skandynawii.

Zmiany w strukturze gospodarki Estonii – wybrane zagadnienia

Wpływ podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego, na zmiany w strukturach gospodarki zależy od wielu zróżnicowanych czynników stojących zarówno po stronie tychże inwestorów, jak i krajów przyjmujących BIZ. Może mieć on charakter bezpośredni lub pośredni – kiedy podmioty zagraniczne oddziałują na firmy lokalne – tzw. efekty rozsiewu.

BIZ odegrały kluczową rolę w modernizacji technologicznej estońskiego przemysłu, który początkowo był głównym kierunkiem napływu obcego kapitału. Wpływ oddziaływania BIZ był dualistyczny. Zagraniczne firmy matki przede wszystkim tworzyły kanały przepływu technologii do swoich estońskich filii, a więc w sposób bezpośredni przyczyniały się do ich rozwoju. Z drugiej zaś strony, działalność obcego kapitału niosła ze sobą skutki pośrednie. Wzrost konkurencyjności ich produkcji wymuszał na firmach krajowych modernizację technologiczną lub też przynajmniej bardziej efektywne wykorzystanie starego parku maszynowego oraz technologii. Przedsiębiorstwa krajowe zdawały sobie sprawę z tego, że tylko takie działanie może pozwolić im utrzymać się na rynku. Obecność kapitału zagranicznego miała jednak różnorodny wpływ na modernizację technologiczną, np. w zależności od wielkości czy rynku, na którym działa.

Duże przedsiębiorstwa krajowe niewiele zyskiwały na efektach spillover związanych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii; w zamian za to miały jednak możliwość skorzystania z inwestycji w aktywa niematerialne i prawne, nowy sprzęt oraz zasoby ludzkie. Przedsiębiorstwa zagraniczne dokształcały pracowników, co podnosiło ogólny poziom umiejętności zasobów ludzkich, z czego później czerpały korzyść rodzime podmioty gospodarcze. Małe firmy natomiast mogły w istotny sposób zyskać na efektach spillover, związanych z nauką czy też imitacją nowoczesnych technologii poprzez kooperację z przedsiębiorstwami o przewadze kapitału zagranicznego. Jednocześnie mali przedsiębiorcy nie byli w stanie podwyższyć dochodowości swojej działalności poprzez inwestycje w aktywa niematerialne i prawne, sprzęt oraz zasoby ludzkie. Nie dysponowali oni bowiem wystarczającymi środkami finansowymi, które mogliby przeznaczyć na ten cel [Sinani, Meyer, 2001, s. 18-20].

Biorąc pod uwagę krajowe firmy produkujące na eksport, należy nadmienić, że obecność kapitału zagranicznego nie miała na nie szczególnie (negatywnego) wpływu. Obecność obcego kapitału miała natomiast silne oddziaływanie na przedsiębiorstwa nie będące eksporterami. Aby wzmocnić pozytywne efekty w sposób znaczący, firmy krajowe zorientowane na rynek wewnętrzny, zmuszone były zwiększyć wydatki na park maszynowy [Tiits, Kattel, Kalvet, Kaarli, 2003, s. 24].

W 1995 r. produktywność firm krajowych stanowiła zaledwie 40% produktywności przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego. W latach 1994-2000 produktywność przemysłu w Estonii rosła corocznie przeciętnie o 8,2%, głównie dzięki transferowi technologii⁸. Badanie *Community Innovation Survey*, oparte na danych z lat 1998-2000, wykazało, że przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego były półtora raza, a firmy należące do międzynarodowych grup prawie dwa razy bardziej innowacyjne niż pozostałe. W tym samym czasie przedsiębiorstwa krajowe – szczególnie małe i średnie nie miały większych szans na prowadzenie działalności innowacyjnej [Tiits, Kattel, Kalvet, Kaarli, 2003, s. 31]. W Estonii występowała niska koncentracja produkcji, istniało tylko kilka firm zatrudniających ponad 200 osób, zatem samodzielne finansowanie inwestycji badawczo-rozwojowych było bardzo utrudnione [Eier, 2003, s. 22]. W przypadku przedsiębiorstw krajowych niewielkie zainteresowanie pracami badawczo-rozwojowymi mogło być efektem wspomnianych braków korzyści skali. Inaczej taki stan rzeczy tłumaczono w odniesieniu do firm z udziałem kapitału zagranicznego. Ich niska aktywność na tym polu była spowodowana m.in. tym, że firmy – matki koncentrowały prace badawczo-rozwojowe w jednostkach macierzystych. Takie postępowanie było typowym działaniem strategicznym, charakterystycznym dla wielu firm operujących na rynkach światowych. Szczególnie wyraźnie uwidaczniało się ono w Estonii w sektorze elektronicznym, który przede wszystkim opierał się na firmach zajmujących się podwykonawstwem podzespołów dla korporacji z krajów skandynawskich, głównie z Finlandii [Borsos-Torstila, 1997, s. 22]. Wpływ estońsko-skandynawskiej współpracy gospodarczej miał dwa oblicza: z jednej strony promowała ona wprowadzanie nowoczesnych technologii i dzięki podwykonawcom zapewniała estońskim firmom stały dochód; z drugiej zaś, przyczyniła się do katalepsji, jako że krajowy sektor technologii komunikacyjnych i informacyjnych (ICT) produkował towary o niskiej wartości dodanej. Estońskie przedsiębiorstwa tej branży nie dążyły do szukania i wprowadzania nowoczesnych rozwiązań; najbardziej pragnęły szybko skopiować nowe produkty stworzone gdzie indziej [Tiits, Kattel, Kalvet, Kaarli, 2003, s. 42]. Co więcej system innowacyjności sektora ICT odznaczał się raczej ograniczoną współpracą ze ośrodkami akademickimi. Nieuwziętość wykorzystania krajowej bazy naukowo-badawczej wydaje się bardzo nieracjonalna. Estonia bowiem dysponowała kadrą fachowców z dziedziny ICT, co o dziwo miało swe korzenie jeszcze w erze radzie-

⁸ Mniej ważną rolę w zwiększeniu produktywności przemysłu odegrały: wprowadzenie nowych metod zarządzania, reorganizację procesów zarządzania [Tiits, Kattel, Kalvet, Kaarli, 2003, s. 28].

ckiej. Kiedy większość ośrodków cybernetycznych w ZSRR koncentrowała swe wysiłki na matematyce, instytuty estońskie zajmowały się informatyką [*The impact of economic openness...*]. W najbliższych latach, stworzenie w Estonii nowoczesnych, konkurencyjnych na rynkach międzynarodowych produktów zależy przede wszystkim od zainteresowania kapitału zagranicznego (włączając korporacje transnarodowe) przeniesieniem niektórych sekcji ich pionów badawczo-rozwojowych do tego kraju. Nakłonienie inwestorów zagranicznych do podjęcia takiej działalności nastąpi tylko wówczas, gdy umiejętności i wiedza kapitału ludzkiego zostaną należycie wykorzystane [Tiits, Kattel, Kalvet, Kaarli, 2003, s. 54].

Badania pracowników Uniwersytetu Tartu [Hanula, Tamm, 2003, s. 24-36], oparte na danych z lat 1995-1999 r., pochodzących z 330 firm różnej wielkości i profilu produkcji przemysłowej wskazały, że produktywność⁹ w przedsiębiorstwach z udziałem kapitału zagranicznego była około dwa razy wyższa niż w jednostkach krajowych. To świadczy o tym, że inwestorzy zagraniczni korzystali z dostępnych zasobów ludzkich w sposób bardziej efektywny, co prowadzi do stwierdzenia, że pracownicy przedsiębiorstw zagranicznych odznaczali się prawdopodobnie większą motywacją, byli lepiej wykwalifikowani i wyszkoleni. Osiągnięcie wyższej produktywności umożliwiało także wyższą wartość kapitału, jaką dysponowali inwestorzy zagraniczni, lepsze zarządzanie i organizacja, a także ich działalność oparta na międzynarodowych powiązaniach. W tym samym czasie widać było, że duża część wzrostu produktywności czynnika pracy przedsiębiorstw krajowych stanowiła rezultat redukcji zatrudnienia. Istniała pozytywna korelacja pomiędzy produktywnością pracy a intensywnością kapitału. Przedsiębiorstwa zagraniczne posiadały wyższy wskaźnik kapitał/praca. Wprawdzie współczynnik ten uległ poprawie w firmach krajowych, w dalszym ciągu był on znacznie niższy niż w przypadku drugiej kategorii przedsiębiorstw. Analiza płac wskazywała na fakt, że firmy zagraniczne wypłacały odpowiednio wyższe wynagrodzenia, co było związane z większą motywacją wśród ich pracowników. Zatem przedsiębiorstwa te prowadziły taką politykę płacową ze świadomością, że w ten sposób przyciągną bardziej wykwalifikowaną kadrę i unikną napięć społecznych. Także analiza kosztów jednostkowych wykazała przewagę tej grupy firm. Udział kosztów materiałowych jak i energii w sprzedaży był niższy w przypadku przedsiębiorstw krajowych. Wyższą konsumpcję energii przedsiębiorstw zagranicznych wiązano z większą intensywnością kapitałową ich procesu produkcji. Udział kosztów pracy w wartości sprzedaży był niższy wśród tej grupy firm, co można tłumaczyć ich relatywnie wysoką produktywnością, co pozwala na kształtowanie płac na wyższym poziomie, niż to wynika z wielkości obrotu. Bardziej efektywne działanie tych przedsiębiorstw sprzyjało wzrostowi ich zysków. W latach 1995-1999 dochodowość firm z udziałem kapitału zagranicznego wzrosła z -12% do 2,5%, co świadczy, o tym, że przedsiębiorstwa te mogły sobie pozwolić na przejściowe straty w celu osiągnięcia długookresowych korzyści. Innym powodem dla takiego

⁹ Produktywność liczono w tym przypadku, jako stosunek sprzedaży netto i liczby pracowników.

stanu rzeczy mogły być reinwestycje, czy też ukrywanie przychodów – przedsiębiorstwa zagraniczne miały możliwość transferowania swych zysków w formie nagród menedżerskich i transferowego ustalania cen. Dochodowość firm krajowych obniżyła się znacznie podczas badanego okresu. W latach 1996-1999 nie udało im się osiągnąć postępu w odniesieniu do poziomu ich zyskowności, poza uszczuplaniem wielkości zasobów ludzkich i zmniejszaniem kosztów jednostkowych czynnika pracy. Jedną z przyczyn mogła być recesja wywołana kryzysem rosyjskim 1997 r. Kryzys rosyjski miał w przypadku tej grupy firm przyczynić się do relatywnie wyższych strat z powodu większego udziału handlu z przedsiębiorstwami rosyjskimi. W odniesieniu do przedsiębiorstw krajowych wystąpiło więcej przesłanek o pasywnym sposobie ich restrukturyzacji, takich jak zwalnianie pracowników, obniżanie kosztów. Na przeciwnym biegunie znalazły się firmy zagraniczne, które nie traktowały obniżki kosztów jako jedno z ich podstawowych zadań. Przejawiały one symptomy strategicznego działania, co znajdowało odzwierciedlenie także w ich wyższej niż przeciętna orientacji proeksportowej, która rosła w kolejnych latach, będących przedmiotem badania, podczas gdy w przypadku przedsiębiorstw krajowych kształtowała się ona na poziomie prawie niezmiennym. Badania wskazywały na istnienie efektów spillover powstałych dzięki działalności firm z obcym kapitałem produkujących na rynki zagraniczne. Na przykład, zagraniczne przedsiębiorstwa będące eksporterami, oferowały swoim pracownikom więcej szkoleń niż eksporterzy krajowi, szczególnie w zakresie zarządzania i kursów językowych. Silniejsze efekty BIZ wynikały z działalności przedsiębiorstw podwykonawczych. W przypadku tych firm, główne efekty spillover włączały presję produkcji wyrobów o wyższej jakości i umiejętność sprostania terminom dostaw oraz warunkom płatności, co przyczyniało się do większej produktywności i dochodowości firm – podwykonawców [OECD *Reviews of Foreign Direct Investment: Estonia...*, 2001, s. 36].

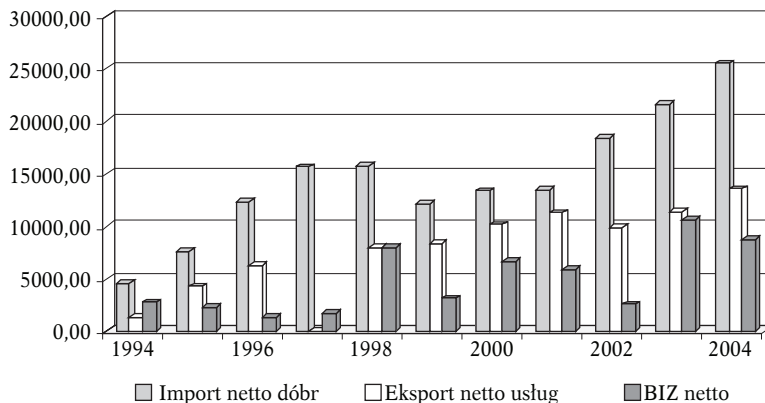
Badania przedsiębiorstw krajowych i zagranicznych, przeprowadzone w kolejnych latach wykazały, że wiele zachowań i cech charakterystycznych dla obu grup nie zmieniło się w istotny sposób. W 2001 r. firmy z udziałem kapitału zagranicznego stanowiły 26,1% liczby przedsiębiorstw ogółem, generowały 47% wielkości sprzedaży, 39,4% zatrudnienia. Odznaczały się o 34% wyższą produktywnością czynnika pracy od ich krajowych konkurentów [Vahter, 2005, s. 8-12].

BIZ a handel zagraniczny Estonii

Rozpad radzieckiego systemu gospodarczego postawił państwa bałtyckie w niezwykle trudnej sytuacji. Ich główny rynek eksportowy – pozostała część dawnego ZSSR załamał się, jednocześnie w wyniku masowego, nagłego wzrostu cen importu energii w Litwie, Łotwie i Estonii znacznie pogorszyły się terms – of – trade [Feldman, Sally, 2001, s. 6]. To sprawiało, że eksport państw nadbałtyckich był w nieporównywalnie gorszym położeniu niż handel zagraniczny krajów bloku radzieckiego, nie należących do ZSRR. Estonia z racji niewielkich rozmiarów swojej gospodarki oraz wytworzonego przez dziecięciolecia w republikach radzieckich podziału pracy nijako skazana była na ujemne saldo

handlu zagranicznego [*In context*, 2006, s. 12]. Kraj w latach 1994-2004 był importerem netto dóbr i jednocześnie eksporterem netto w odniesieniu do usług. Nadwyżki z tytułu wymiany z zagranicą w sektorze usług nie były w stanie pokryć ujemnego salda w handlu towarami (patrz rys. 4).

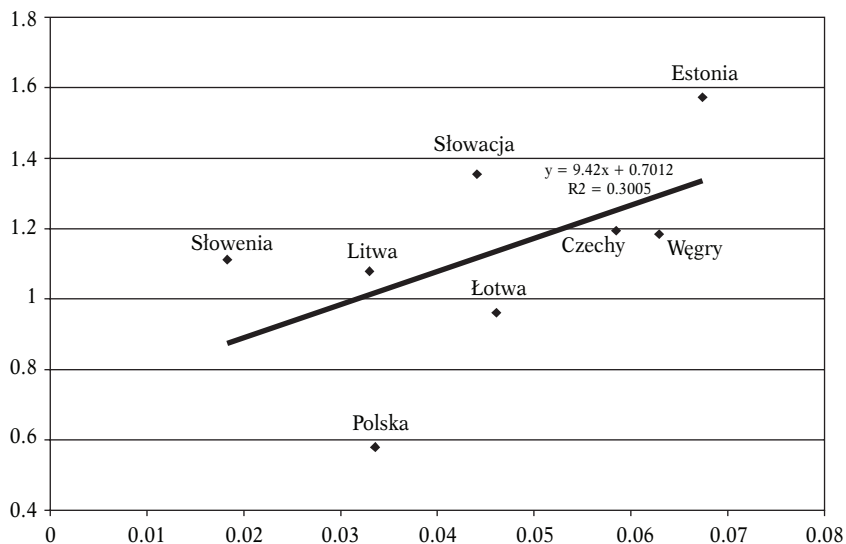
Rysunek 4. Import netto towarów, eksport netto usług i inwestycje zagraniczne netto w Estonii w latach 1994-2004, mln EEK

Źródło: opracowanie własne na podstawie [*Eesti Pank*]

Władze odrodzonej Estonii postrzegały napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do kraju jako środek łagodzenia negatywnego wpływu deficytu handlu zagranicznego na gospodarkę państwa [Varblane, 2001, s. 283].

Rysunek 5. BIZ a handel zagraniczny na przykładzie wybranych państw środkowej wschodniej Europy

Źródło. opracowanie własne na podstawie [*World Development Indicators 2006*]

W gospodarce ery globalizacji handel zagraniczny w coraz to większym stopniu związany jest z występowaniem BIZ [*Belarus: Window...*, 2005, s. 116], co potwierdzają, liczne badania empiryczne przeprowadzane w różnych regionach świata. Jednym ze sposobów miary tego związku jest badanie zależności pomiędzy stosunkiem wielkości handlu zagranicznego do PKB, a relacją wartości BIZ odniesionej również do PKB. W regionie środkowej i wschodniej Europy hipoteza o powiązaniu handlu zagranicznego z BIZ, zweryfikowana w oparciu o tę miarę potwierdza się. W Estonii związek ten jest bardzo widoczny (patrz rys. 5).

W 2004 r., firmy z częściowym lub całkowitym udziałem kapitału zagranicznego odpowiadały za ponad 50% eksportu Estonii. Z analizy danych finansowych estońskich przedsiębiorstw (ESA 1997-2002), wynika, że ta grupa przedsiębiorstw charakteryzowała się wyższą niż firmy krajowe wartością przychodów z eksportu przypadającą na jednego pracującego [Vissak, 2003]. Badania przeprowadzone wśród estońskich eksporterów wykazały, że kraj pochodzenia kapitału zagranicznego silnie rzutował na podejmowane przez nich decyzje dotyczące wyboru rynków zbytu. Na przykład firmy z udziałem kapitału fińskiego często decydowały się na eksport do Finlandii, a przedsiębiorstwa będące własnością szwedzką eksportowały na rodzimy rynek [Vissak, 2003, s. 68]. Jeśli przyjrzymy się strukturze handlu zagranicznego Estonii wg państw okaże się, że dwa państwa, które były głównymi inwestorami w kraju – Szwecja i Finlandia stały się także jej najważniejszymi partnerami handlowymi (patrz tabl. 5).

Tablica 5

Zmiany głównych kierunków estońskiego eksportu w latach 1994-2004 według państw (%)

Państwo	1994	1999	2004
Finlandia	18	19	23
Łotwa	8	9	15
Niemcy	7	7	8
Rosja	23	9	8
Szwecja	11	19	6
Pozostałe	33	37	40

Źródło: opracowanie własne na podst. [*Eesti Statistikaamet*]

Eksport do Rosji stracił na znaczeniu, co było związane m.in. z tym, że Federacja Rosyjska z powodów politycznych przez wiele lat stosowała podwójne cła na towary sprowadzane z Estonii, co czyniło je mało atrakcyjnymi cenowo. Praktyka tego rodzaju została zakończona dopiero w 2004 r., kiedy to Estonia stała się członkiem Unii Europejskiej. Przykład ten dowodzi, że bez napływu inwestycji zagranicznych i wynikającej z nich reorientacji kierunków wymiany handlowej, mogłoby dojść do załamania gospodarki kraju. Przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego traktowały produkcję w Estonii jako bazę do wejścia na nowe sąsiednie rynki. Oprócz eksportu do wspomnianych Finlandii i Szwecji firmy te wysyłały swoje towary m.in. do Łotwy i Litwy [*OECD Reviews of Foreign Direct Investment...*, 2001, s. 36]. Ekspert z Uniwersytetu Tartu

twierdzili, że atrakcyjne środowisko inwestycyjne, jakie stworzyły BIZ w Estonii, będzie mieć w przyszłości duże znaczenie w promowaniu eksportu kraju do państw położonych nad Morzem Bałtyckim [Paas, 2000, s. 37].

Tablica 6

Wskaźniki poziomu intensywności handlu wewnątrzgałęziowego Estonii (ogółem, z Finlandią oraz ze Szwecją) dla lat 1999, 2002, 2004*

Sekcje**	Ogółem			Finlandia			Szwecja		
	1999	2002	2004	1999	2002	2004	1999	2002	2004
I	0,481	0,541	0,544	0,088	0,090	0,180	0,041	0,020	0,071
II	0,218	0,220	0,269	0,157	0,050	0,097	0,159	0,071	0,141
III	0,085	0,296	0,313	0,016	0,316	0,065	0,000	0,006	0,024
IV	0,290	0,296	0,485	0,182	0,171	0,429	0,164	0,096	0,256
V	0,115	0,186	0,378	0,042	0,125	0,375	0,010	0,047	0,213
VI	0,372	0,391	0,409	0,167	0,186	0,149	0,150	0,286	0,267
VII	0,447	0,493	0,515	0,334	0,440	0,441	0,574	0,538	0,589
VIII	0,354	0,267	0,332	0,282	0,320	0,473	0,601	0,363	0,333
IX	0,266	0,362	0,519	0,276	0,308	0,272	0,107	0,094	0,119
X	0,309	0,361	0,394	0,182	0,271	0,259	0,152	0,199	0,199
XI	0,378	0,433	0,484	0,304	0,326	0,437	0,237	0,170	0,256
XII	0,678	0,722	0,657	0,725	0,589	0,593	0,708	0,196	0,351
XIII	0,277	0,296	0,282	0,250	0,401	0,280	0,263	0,223	0,257
XIV	0,212	0,369	0,339	0,188	0,218	0,284	0,279	0,075	0,046
XV	0,455	0,425	0,446	0,329	0,434	0,303	0,319	0,333	0,352
XVI	0,426	0,383	0,435	0,485	0,479	0,512	0,443	0,587	0,456
XVII	0,370	0,346	0,452	0,426	0,400	0,132	0,157	0,507	0,471
XVIII	0,548	0,602	0,609	0,405	0,537	0,447	0,571	0,530	0,469
XIX	0,032	0,010	0,042	0,000	0,017	0,170	0,000	0,000	0,000
XX	0,426	0,410	0,400	0,560	0,521	0,472	0,324	0,262	0,218
XXI	0,171	0,255	0,302	0,266	0,112	0,179	0,165	0,331	0,009
Ogółem	0,378	0,387	0,447	0,374	0,406	0,400	0,329	0,383	0,372

* Ze względu na brak danych o wystarczającym poziomie dezagregacji, pierwszym rokiem dla którego wyliczono wskaźniki jest rok 1999. Wskaźniki wyliczono na podstawie prostego indeksu Grubela-Lloyda, na poziomie czterocyfrowej klasyfikacji CN, której grupy towarowe w pełni odpowiadają pojęciu gałęzi stosowanemu w literaturze ekonomicznej.

** I – Zwierzęta żywe, wyroby pochodzenia zwierzęcego, II – Wyroby pochodzenia roślinnego, III – Tłuszcze i oleje, IV – Przetwory spożywcze, V – Produkty mineralne, VI – Produkty przemysłu chemicznego, VII – Tworzywa sztuczne i kauczuk oraz artykuły z nich, VIII – Skóry i artykuły z nich, IX – Drewno i artykuły z drewna, X – Ścier drzewny, papier, tektura i artykuły z nich, XI – Materiały i wyroby włókiennicze, XII – Obuwie, nakrycia głowy, itp., XIII – Artykuły z kamienia, wyroby ceramiczne, szkło, XIV – Perły, kamienie szlachetne, metale szlachetne i artykuły z nich, XV – Metale nieszlachetne i artykuły z nich; XVI – Maszyny i urządzenia, sprzęt elektryczny i elektrotechniczny; XVII – Sprzęt transportowy, XVIII – Przyrządy i aparatura, optyczne, fotograficzne, pomiarowe, kontrolne, itp., XIX – Broń i amunicja, XX – Artykuły przemysłowe różne – meble, prefabrykaty budynków, zabawki, XXI – Dzieła sztuki, przedmioty kolekcjonerskie i antyki.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych [EUROSTAT-Comext]

Liczne analizy naukowe dowodzą, że z napływem BIZ jest skorelowany handel wewnątrzgałęziowy. Badania L. Ehrlich z Uniwersytetu w Tartu pokazały, że w latach 1994-2002, wartość handlu wewnątrzgałęziowego Estonii z UE wzrosła o około 25%. Poszczególne gałęzie przemysłu kraju odznaczały się jednak odmienną orientacją eksportową, co należy wiązać ze wspomnianymi wcześniej kierunkami napływu kapitału. Poziom handlu wewnątrzgałęziowego w wymianie handlowej Estonii wykazywał w latach 1999-2004 tendencję rosnącą (tablica 6). Zauważmy jednak, że w 2004 r. to nie wymiana wewnątrzgałęziowa (dwukierunkowa), lecz międzygałęziowa (jednokierunkowa) dominowała w relacjach handlowych Estonii. Jedynie w pięciu sekcjach towarowych indeks handlu wewnątrzgałęziowego był wyższy od 50%.

Mimo że indeks Grubela-Lloyda¹⁰ dla handlu Estonii z Finlandia i Szwecją (największych inwestorów zagranicznych, a zarazem największych partnerów handlowych) był niższy niż dla handlu ogółem, to w sekcjach towarowych charakteryzujących się wysokim zaangażowaniem kapitału z tychże krajów odpowiednie wskaźniki intensywności wymiany dwukierunkowej były wyższe. Jest to szczególnie widoczne w przypadku sekcji XVI (maszyny i urządzenia, sprzęt elektryczny i elektrotechniczny). W 2004 r. handel Estonii z Finlandią produktami grupy towarowej CN8525¹¹ w 70% był zdominowany przez wymianę dwukierunkową (odpowiedni wskaźnik dla handlu Estonii ogółem wyniósł 52%).

Można zaryzykować więc stwierdzenie, że Estonii, pomimo socjalistycznej przeszłości udało się wejść do systemu międzynarodowego handlu sieciowego. Godnym zauważenia jest fakt, że estońskie przedsiębiorstwa tej branży działały przede wszystkim na zasadzie realizacji produkcji na zamówienia zagranicznych przedsiębiorstw. Estońskie firmy podwykonawcze, z udziałem kapitału zagranicznego wykazywały zachowania charakterystyczne dla inwestorów typu *efficiency-seeking*. Działały zazwyczaj w sektorach o wysokiej pracochłonności, bazując na relatywnie niskich kosztach pracy. Przemysł maszynowy i elektroniczny w Estonii generował trzy czwarte podwykonastwa, gdzie produkcja telefonów komórkowych i ich podzespołów stanowiła znakomitą większość. Należy tutaj nadmienić, iż mimo że produkcja elektroniczna z natury jest

¹⁰ Indeks Grubela-Lloyda, w niniejszym opracowaniu został obliczony wg następującej formuły:

$$IIT = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - M_i) - \sum_{i=1}^n |X_i - M_i|}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i)},$$

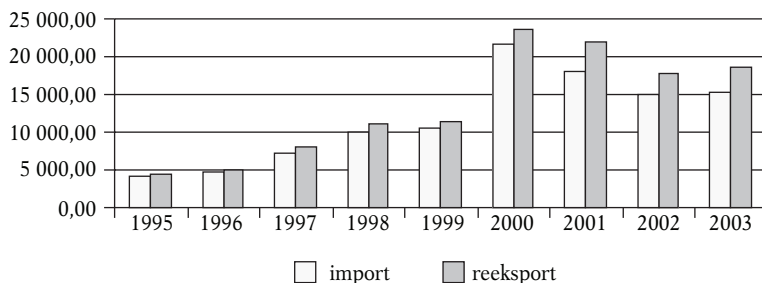
gdzie: *IIT* – wskaźnik intensywności handlu wewnątrzgałęziowego dla *n* gałęzi (np. sekcja towarowa lub cały handel), $(X_i + M_i)$ – suma eksportu i importu produktów *i*-tej gałęzi, $|X_i - M_i|$ – absolutna wielkość handlu międzygałęziowego, *n* – jest liczbą gałęzi danej sekcji towarowej, albo liczbą gałęzi biorących udział w całości wymiany handlowej. Wartość wskaźnika intensywności handlu wewnątrzgałęziowego waha się od 0 (brak handlu wewnątrzgałęziowego) do 1 (cały handel ma charakter wewnątrzgałęziowy).

¹¹ Aparatura nadawcza do radiotelefonii, radiotelegrafii, radiofonii lub telewizji, nawet zawierająca aparaturę odbiorczą lub zapisującą, lub odtwarzającą dźwięk; kamery telewizyjne; kamery wideo ze stop-klatką i pozostałe kamery wideo rejestrujące; kamery cyfrowe.

kapitałochłonna, przedsiębiorstwa tej branży w Estonii zwykle bazowały na zagranicznej myśli technicznej i ich udział w procesie produkcyjnym ograniczał się przede wszystkim do zwykłego wytwarzania dóbr. Wydaje się, że ich znaczący wzrost w przyszłości może sprawić, iż inwestorzy przeniosą swoją produkcję z Estonii do krajów o niższym poziomie płac. Doprowadzi to do znacznego podwyższenia stopy bezrobocia i zmniejszenia wielkości przychodów z eksportu. Taki scenariusz wydarzeń jest uważany za jeden z najbardziej istotnych negatywnych konsekwencji napływu BIZ do kraju, jakie mogą mieć miejsce w nadchodzących latach [Vissak, Roolaht, 2005, s. 45].

Największym eksporterem w Estonii jest znane przedsiębiorstwo-podwykonawca A.S. *Elcoteq – Tallin* – składowa fińskiego *Elcoteq Network Corporation*, produkującego sprzęt telekomunikacyjny. Filia rozpoczęła swoją działalność w Estonii na początku lat dziewięćdziesiątych, w 1998 r. jej produkcja stanowiła 11,91%, w 1999 r. – 12,27% a rok później aż 23,81% eksportu¹² Estonii [Eesti Statistikaamet]. Mimo że firma działa w sektorze IT, a więc jej produkcja odznacza się wysokim udziałem myśli technologicznej, wpływ tej inwestycji zagranicznej na gospodarkę kraju nie jest zupełnie jednoznaczny. Po pierwsze, napływ kapitału zagranicznego do Estonii w istotny sposób pobudza popyt krajowy przyczyniając się do wzrostu wielkości importu, co za tym idzie deficytu handlu zagranicznego [<http://www.bankofestonia.info/...>]. Wysoka skłonność podmiotów zagranicznych do importu wiąże się m.in z brakiem towarów o odpowiedniej jakości i nowoczesności na rynku krajowym, preferencjami dla produktów wytwarzanych przez powiązane kapitałowo przedsiębiorstwa zagraniczne itp. Analiza wielkości importu do przetworzenia w kraju i reeksportu po uprzedniej obróbce towarów pokazuje, że w 2000 r. aż 44% wartości przychodów z eksportu generowały przedsiębiorstwa o charakterze podwykonawczym, co było wynikiem rekordowym w latach 1995-2003.

Rysunek 6. Wartość importu do przetworzenia w kraju i wartość reeksportu po uprzedniej obróbce towarów importowanych w latach 1995-2003 (mln EEK)

Źródło: opracowanie własne na podst. [Eesti Statistikaamet]

¹² Rozważania na temat *Elcoteq* muszą zostać ograniczane głównie do eksportu w związku z tym, że polityka informacyjna firmy nie zezwala na ujawnianie danych statystycznych związanych z wielkością jej importu.

W analizowanym okresie wartość dodana wyrobów estońskich nie była wysoka, ale wykazywała tendencję wzrostową. Istotnym podmiotem wśród estońskich podwykonawców był właśnie *Elcoteq*. Analiza ta pokazuje także spadek obrotów handlu zagranicznego tego rodzaju, który miał miejsce w latach 2001-2002, w tym samym czasie doszło do ograniczenia produkcji największego eksportera kraju. Było ono wywołane pogorszeniem się światowej koniunktury w branży telefonii komórkowej¹³. Załamanie produkcji w *Elcoteq* miało swój początek w 2001 r., udział firmy w kreacji wartości przychodów z eksportu kraju w latach 2002-2003 spadł do około 11%, w roku następnym wzrósł do 15,56%. Mimo to, że problemy *Elcoteq* miały charakter przejściowy, ujawniły mankament struktury BIZ w Estonii, jakim jest silna geograficzna koncentracja napływu inwestycji. Pokazały, że w obliczu kryzysu gospodarczego w państwach skandynawskich, bilans handlowy Estonii może ulec załamaniu.

Podsumowanie i wnioski

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne jeszcze na przełomie lat 80. i 90. poprzedniego wieku były zjawiskiem nie występującym w Estonii. Przemiany jakie zaszły w tym kraju dzięki m.in. liberalizacji przepisów prawnych, reformie pieniężnej, skutecznie przeprowadzonej prywatyzacji, przyczyniły się do przyciągnięcia inwestorów zagranicznych. Nie bez znaczenia dla atrakcyjności inwestycyjnej, okazało się być także położenie geograficzne Estonii – sąsiedztwo z krajami skandynawskimi, jak również niskie w porównaniu z tymi państwami koszty prowadzenia działalności gospodarczej, szczególnie zaś konkurencyjny poziom płac oraz skuteczne kształtowanie image'u kraju na świecie przez władze kraju.

Charakterystyczną cechą BIZ w Estonii była bardzo silna koncentracja kapitału, przede wszystkim w odniesieniu do kierunków jego napływu. W latach 1994-2004 głównymi inwestorami były przedsiębiorstwa ze Szwecji i Finlandii. W analizowanym okresie ich pozycja umacniała się. Stanowiło to potencjalne zagrożenie dla rozwoju Estonii. Dominacja państw skandynawskich, sprzyjała uzależnieniu kraju od sytuacji w Finlandii i Szwecji, w przypadku perturbacji na rynkach światowych, może przyczynić się w przyszłości do kryzysu gospodarczego w Estonii, niwecząc jednocześnie dotychczasowe osiągnięcia młodego państwa. Napływ obcego kapitału w formie BIZ przyczynił się do restrukturyzacji przedsiębiorstw, czyniąc je bardziej konkurencyjnymi. Jednak w pierwszej fazie jego ofiarami stały się niektóre firmy krajowe, zwłaszcza z branży spożywczej. Obcy kapitał „wysysał” też wykształconą kadrę z przedsiębiorstw lokalnych. Z drugiej strony, inwestycje zagraniczne były nieocenionym źródłem modernizacji technologicznej poradzieckiego parku maszynowego, choć, co warto nadmienić, w badania i rozwój nie inwestowały jednocześnie więcej niż podmioty krajowe. BIZ pomogły Estonii wyjść z kryzysu handlu zagranicznego, jaki miał miejsce po oderwaniu się kraju od ZSRR. W 2004 r., w eksporcie istotną rolę odgrywały firmy podwykonawcze. Efekty ich działalności miały

¹³ Szerzej na temat A.S. *Elcoteq Tallinn* [Sobańska, 2007].

dwoistą naturę. Z jednej strony przedsiębiorstwa te dużo eksportowały przez co pozytywnie wpływały na bilans handlu zagranicznego, z drugiej zaś, odznaczały się większym niż firmy krajowe importem.

Bibliografia

- Belarus: Window of Opportunity to Enhance Competitiveness and Sustain Economic Growth. A Country Economic Memorandum for the Republic of Belarus, Main Report*, November 8, 2005, Report No. 32346-BY, [2005], Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region, World Bank.
- Borsos-Torstila J., [1997], *Foreign Direct Investments and technology transfer. Results of a survey in selected branches in Estonia*, The Research Institute of the Finnish Economy, No. 580, Helsinki.
- Economic Survey of Europe*, [2005], Secretariat of the Economic Commission for Europe, United Nations, No. 1, New York and Geneva.
- Eesti Pank* – internetowa baza danych.
- Eesti Statistikaamet* – internetowa baza danych.
- Ehrlich L., T. Ulikool, *Eesti integratsioon Euroopa liiduga toostusharusisese kaubavahetuse jagri*, Ehrlich L., Kaasik Ü., Randveer A., [2002], *The impact of Scandinavian Economies on Estonia via Foreign Direct Investments*, September 2001, Working Papers, Eesti Pank 2002, No. 4.
- Eier R. (ed.), [2003], *Estonia on the way to the knowledge – based economy*, Ministry of Economic Affairs and Communication, Estonia Institute of Economic Research, Tallinn.
- Estonian Trade Council: www.etc.ee
- Feldman M., Sally R., [2001] *From the Soviet Union to European Union: the political economy of Estonian trade policy reforms, 1991-2000*, Bank of Finland Institute for Economies in Transition, No. 1, Bank of Finland, Helsinki.
- Grubel H.G., Lloyd P., [1975], *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, Wiley, New York.
- Gubrynowicz A., [2005] *O Estonii i Łotwie nieortodoksyjnych uwag kilka*, „Międzynarodowy Przegląd Polityczny” nr 12.
- Hanula H., Tamm K., [2003], *Restructuring and efficiency in the Estonian manufacturing industry: the role of foreign ownership*, University of Tartu, Faculty of Economics and Business Administration, Working Paper Series, No. 15, Tartu.
- http://www.bankofestonia.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/ylevaade/_1997/_1.html?objId=238000
- Ilnicka-Lembas A., Strzałkowski S., [wrzesień 2002], *Notatka dot. Współpracy gospodarczej Estonii z Finlandią i Szwecją, Ambasada RP w Estonii*, Wydział Ekonomiczno-Handlowy, Tallin.
- In context*, [2006], *Baltic States. Part III Estonia*, Indiana University Kelley School of Business and Indiana Department of Workforce Development, Vol. 7, No. 12.
- Jeffries I., [2004], *Routledge Studies on Societies in Transition. The countries of the former Soviet Union at the Turn of the twenty – first Century, The Baltic and European States in Transition*, Routledge – Taylor & Francis Gu, London and New York.
- Laar M., [2006], *Estoński cud*, Arwil, Warszawa.
- Lugus O., Hachey G.A., Jr, [1995], *Transforming the Estonian Economy*, Estonian Academy of Sciences, Institute of Economics, International Center for Economic Growth, Tallinn.
- OECD Reviews of Foreign Direct Investment: Estonia, Finance and Investment*, [2001], OECD Centre for Co – operation with Non – Members (CCNM), OECD Paris.
- Oleynik I.S., [2000], *Estonia. Investment & Business Guide*, International Business Publications, USA, Washington DC.

- Paas T., [2000], *Gravity approach for modeling trade flows between Estonia and the main trading partners*, University of Tartu, Faculty of Economics and Business Administration, Tartu.
- Parju A., [2004], *Expert Article 9: Internationalisation of Estonia Economy through Foreign Direct Investments (FDI)*, Baltic Rim Economies, Bimonthly Review 5.2004, Turku School of Economics and Business Administration, Pan – European Institute, Finland, Turku.
- R & D Innovation Policy Review*, [2003], Research and Development Council, Tallinn.
- Ratso S., [2005], *Miracle of Estonia: Entrepreneurship and Competitiveness Policy in Estonia*, Forum on „After fifteen years of market reforms in Transition Economies: new challenges and perspectives for the industrial sector”, Trade, Industry and Enterprise Development Week UNECE 24-25 May, UNECE Palais des Nations, Geneva.
- Runiewicz M., [2006], *Międzynarodowa konkurencyjność państw nadbałtyckich*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa.
- Sinani E., Meyer K., [April 2001], *Identyfing Spillovers of Technology Transfer from FDI: the case of Estonia* Business School, Copenhagen.
- Sobańska M., [2007], *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne a konkurencyjność. Analiza przypadku: A.S. ELCOTEQ TALLINN*, [w:] *Region Morza Bałtyckiego i Białoruś – czynniki konkurencyjności*, (red.) E. Teichmann, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Sorainen A., Klauberg T., Berlaus E., Davidonis T., [2002], *A Foreign Investor in the Baltics 2002*, Kauppakaari Finish Lawyers” Publishing, Helsinki.
- Tallinn. Facts & Figures 2004*, [2004], Tallinn City Enterprise Board, Tallinn City Government, Tallinn.
- Teichmann E., [2003], *Transformacja systemowa i problemy gospodarki realnej państw nadbałtyckich*, [w:] *Nowe Pogranicze Europy. Litwa, Łotwa, Estonia*, (red.) E. Teichmann, Szkoła Główna Handlowa, Kolegium Gospodarki Światowej, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne S.A, Warszawa.
- The impact of economic openness on internet diffusion in Estonia and Slovenia*, Meelis Kitsing April 2004 – <http://fletcher.tufts.edu>
- Tiits M., Kattel R., Kalvet T., Kaarli R., [2003], *Competitiveness and Future Outlooks of the Estonian Economy*, Tallinn.
- Ugand K., [Winter 1999], *Impact of Foreign Direct Investment in Estonia*, Estonia Business School Review, Tallinn.
- Vahter P., [2005] *Which firms benefit more from the ‘own-firm’ and spillover effects of inward foreign direct investment?*, Bank of Estonia and University of Tartu, Tartu.
- Varblane U. (ed.), [2001], *Foreign Direct Investments in the Estonian Economy*, University of Tartu, Faculty of Economics and Business Administration, Tartu.
- Vissak T., [2003], *Dissertationes Rerum Oeconomiarum Universitatis Tartuensis: The internationalization of foreign-owned enterprises in Estonia: an extended network perspective*, Tartu.
- Vissak T., Roolah T., [June 2005], *The negative impact of Foreign Direct Investment on the Estonian Economy*, „Problems of Economic Transition”, Vol. 48, No. 2, s. 45.
- Warunki dostępu do rynku estońskiego*, [luty 2001], Wydział Ekonomiczno-Handlowy Ambasady RP w Tallinie, Tallin.
- World Development Indicators 2006* – elektroniczna baza danych.
- World Investment Report 2004. The Shift Towards Services*, [2004], United Nations, New York and Geneva.
- World Investment Report 2005, Transnational Corporations and the Internationalization of R&D*, [2005], United Nations, New York and Geneva.
- Ziacik T., [2000], *An assesment of the Estonia investment climate. Results of a survey of foreign investors and policy implications*, BOFIT Discussion Papers, Bank of Finland Institute for Economics in Transition, Suomen Pankin monistuskeskus, Helsinki.
- Информационное Агентство REGNUM, *Экономические новости за 15-22 октября 2004 года: Темпы оттока инвестиций из России в экономику Эстонии превышают 10.000%: www.regnum.ru*

FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN ESTONIA

Summary

The author looks at foreign direct investment in Estonia and discusses its implications for the country's economy. The analysis covers the 1994-2004 period and is based on a combination of analytical and descriptive methods. To obtain a more complete picture of foreign capital involvement in Estonia, which was once part of the Soviet Union, the author discusses factors that influence the country's investment attractiveness. She concludes that Estonia's market transformation has contributed to a major acceleration in the inflow of FDI to this country. FDI in Estonia has been characterized by a strong concentration, both in terms of the investors' country of origin and the sectors in which they become involved, Sobańska notes. Scandinavian companies, primarily those from Sweden as well as Finland, have dominated among foreign direct investors in Estonia, while the role of investors from Central and Eastern Europe in Estonia's overall FDI performance has been marginal. Since 1998 the financial sector has been the main focus of foreign direct investment in Estonia. Foreign investors have also contributed to the restructuring of the country's corporate sector. The inflow of foreign capital has enabled Estonia to join the international trade system. However, despite the generally positive role of FDI in the country's development, the strong concentration of foreign capital leads to worries about the permanence of Estonia's economic achievements. A potential economic crisis in Scandinavia could easily lead to a situation in which FDI would bring negative market trends to Estonia's fledgling economy.

Keywords: foreign direct investment, investment attractiveness, restructuring, foreign trade, Estonia